

PRIRUČNIK I

INTERNATIONAL
HOLOCAUST
REMEMBRANCE
ALLIANCE

NEVATIM

Young Social Entrepreneurship in Germany

הוּאָרוֹן הַיְהוּדִית
THE JEWISH AGENCY
FOR ISRAEL
ישראל

Haver Srbija

Beograd

www.beograd.rs

ORGANIZACIJA HAVER SRBIJA

Haver Srbija je neprofitna, obrazovna organizacija građanskog društva, koja u saradnji sa partnerima i partnerkama, neprofitnim organizacijama i institucijama, kroz neformalno obrazovanje i aktivizam utiče na smanjenje predrasuda i disrkinimacije u društvu, promoviše društveni aktivizam i osnažuje manjine i marginalizovane grupe. Organizacija teži ka izgradnji i jačanju demokratskih principa delovanja i ka promovisanju aktivnog i odgovornog društva. Haver Srbija ostvaruje svoju misiju i ciljeve kreiranjem i realizacijom edukativnih radionica, organizovanjem otvorenih diskusija, predavanja, seminara, izložbi, filmskog festivala i edukativnih treninga.

Promene u društvu ka kojima težimo zahtevaju vreme i dugotrajnu posvećenost i istrajnost. Stoga, organizacija nastavlja da osmišljava i inicira nove programe.

Više o organizaciji Haver Srbija: www.haver.rs ili na FB, IG, YT: Haver Srbija

---

KORACI PROŠLOSTI, SADAŠNJOSTI I BUDUĆNOSTI

Projekat **“Koraci prošlosti, sadašnjosti i budućnosti”** ima za cilj **očuvanje sećanja i obrazovanje o lokalitetima** koji su zaboravljeni, napušteni ili nepoznati većem delu građana i građanki, a od izuzetnog su značaja za **jevrejsko i romsko nasleđe, Holokaust i Porajmos**, i šиру javnost.

Glavni deo projekta je **kreiranje besplatnih obrazovnih tura za javnost**, koje će doprineti razvijanju kritičke istorijske svesti i premošćavanju predrasuda koje postaje prema lokalnoj kulturi i istoriji Jevreja i Roma. Projekat teži rasvetljavanju i prevenciji postojanja današnjeg antisemitizma, anticiganizma i diskriminacije. Ovim projektom, lokaliteti stradanja i nasleđa u **Beogradu, Subotici i Novom Sadu** postaju mesta obrazovanja i učenja, kao i prostori za aktivizam, i time doprinose stvaranju otvorenijeg, inkluzivnijeg i slobodnijeg društva.

Jevrejski praznici, simboli, životni ciklus.....	1
Jevrejska istorija.....	10
Istorijski jevrejski spomenici u Srbiji.....	15
Neformalna jevrejska edukacija.....	22
Javni govor.....	27
Romska kultura i tradicija & Istorijski Roma u Srbiji.....	28

JEVREJSKI PRAZNICI

Interesantno je da za razliku od hrišćanskih praznika koji počinju u ponoć, jevrejski praznici počinju sa zalaskom sunca. Razlog za to je zato što dan u jevrejskoj tradiciji počinje i završava se zalaskom sunca. Izvor za ovakav „početak i kraj“ nalazi se u Tori (Starom Zavetu), u knjizi Berešit (Postanje), glava 1.

„I bi veče i bi jutro, dan prvi.“

Ako uporedimo dve, tri ili više godina možemo da primetimo da se jevrejski praznici obeležavaju svake godine drugog datuma. To je tačno ako pratimo **gregorijanski kalendar**. Jevrejski kalendar je danas zasnovan na kombinaciji lunarnog i solarnog računanja vremena. Po ovome je sličan kineskom kalendaru, koji meri mesece prema mesečevim, a godine prema sunčevim ciklusima, i različit je od solarnog gregorijanskog i lunarnog islamskog kalendara. Samim tim, jevrejski praznici se obeležavaju svake godine istog datuma, ali u **jevrejskom kalendaru**.

Jevrejski praznici mogu biti podeljeni na: velike praznike - Šabat, Roš Hašana, Jom Kupur; hodočasne praznike (heb. Šaloš regalim) - Pesah, Šavuot, Sukot; spomen dane; manji praznici; postovi, itd.

Šabat

Šabat predstavlja najveći jevrejski praznik. Praznuje se svake nedelje, počinje u petak uveče i završava se u subotu uveče. Kao dan u kome se ne radi, Šabat počinje svečanom večerom, a dan je rezervisan za porodično druženje i radost. Religiozni Jevreji odlaze u sinagogu čiji je centralni deo čitanje iz Tore.

Roš Hašana

Roš Hašana u doslovnom prevodu sa hebrejskog jezika znači „glava godine“. Roš Hašana obeležava početak nove kalendarske godine i slavi se u jesen. Za razliku od nama poznatije Nove godine (31. decembar-1. januar) koju karakterišu slavlje, zabava i društvo, Roš Hašana se obeležava unutar sinagoge, u molitvama, samoispitivanju, pokajanju i tradicionalnoj hrani. U jevrejskim porodicama i zajednicama tih dana uobičajeno je čuti čestitku Šana Tova (dobru godinu [ti želim]), Šana Tova u'Metuka (dobru i slatku godinu [ti želim]). U ime dobrih želja i slatkog (pozitivnog) početka godine, običaj je da se ovih dana jedu jabuke umočene u med.

Jom Kipur

Jom Kipur u prevodu sa hebrejskog jezika znači Dan pokajanja. Praznik je obeležen pokajanjem, dubokom introspekcijom i molitvama. Takođe, to je dan kompletног posta za vreme koga se, tokom 25 sati trajanja praznika, ne unose hrana, voda, a individua se uzdržava od bilo kakvog luksusa i zadovoljstva. Cilj posta jeste da fokusira misli individue na svoje dosadašnje i buduće aktivnosti, odnosno da pruži okvir za promišljanje o sopstvenim delima, ponašanju i ličnoj odgovornosti, kao i o načinu na koji individua može dalje raditi na sebi i popravljati svoj odnos sa samom sobom i drugima.

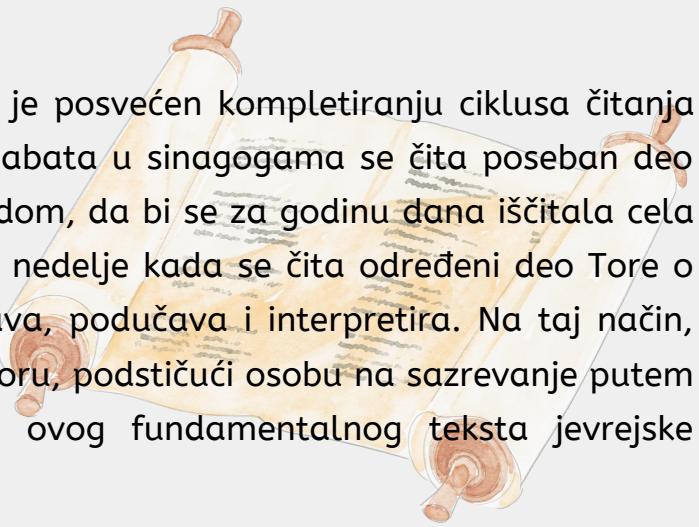
Sukot

Reč Sukot u prevodu sa hebrejskog jezika znači kolibe, te se tako Sukot može nazvati i praznikom koliba. Praznik Sukot obeležava sećanje na četrdesetogodišnji period lutanja jevrejskog naroda kroz pustinju; za to vreme Jevreji su živeli u ručno pravljenim kolibama od prirodnih materijala koje su im bila jedina zaštita. Sukot je radostan praznik. Njegovo drugo ime je Z'man Simhatenu, što na hebrejskom jeziku znači „vreme naše radosti“. Njegov značaj je i agrikulturalan – on, naime, podseća na kraj žetvene sezone, te se stoga naziva i Hag HaAsif – praznik žetve.

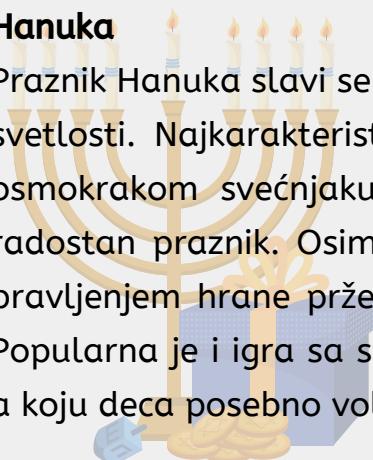
Simhat Tora

Simha Tora znači „radost Tore“, a ovaj dan je posvećen kompletiranju ciklusa čitanja delova Tore. Naime, tokom godine svakog Šabata u sinagogama se čita poseban deo Tore. Delovi Tore (zvani parašot) se čitaju redom, da bi se za godinu dana iščitala cela Tora. Osim čitanja, običaj je da se tokom te nedelje kada se čita određeni deo Tore o njemu i razmišlja, te da se dati deo proučava, podučava i interpretira. Na taj način, svake godine se ponovo prolazi kroz čitavu Toru, podstičući osobu na sazrevanje putem traženja i saznavanja novih interpretacija ovog fundamentalnog teksta jevrejske tradicije.

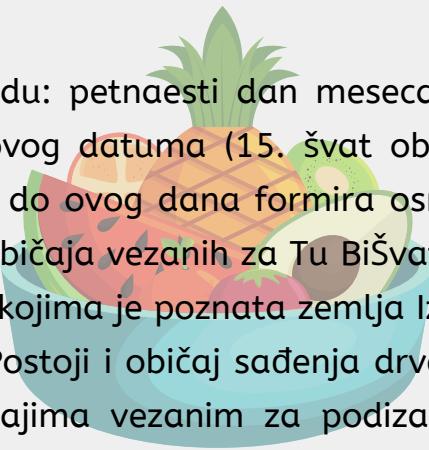
Hanuka

Praznik Hanuka slavi se 25. kisleva po jevrejskom kalendaru, a naziva se još i praznikom svetlosti. Najkarakterističniji običaj vezan za praznik Hanuka jeste paljenje sveća na osmokrakom svećnjaku koji se zove Hanukija. U jevrejskim porodicama Hanuka je radostan praznik. Osim paljenja sveća, večeri su obeležene porodičnim okupljanjima, pravljenjem hrane pržene u ulju kao što su krofne i latkes (posebne vrste palačinki). Popularna je i igra sa specifično oblikovanom kockicom koja se zove dreidel ili sevivon, a koju deca posebno vole i igraju u večernjim časovima kraj svetla sveća.

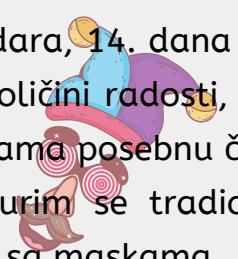
Tu BiŠvat

Tu BiŠvat (u doslovnom prevodu: petnaesti dan meseca Švata) poznat je i kao nova godina drveća. U izraelu do ovog datuma (15. švat obično pada u mesecu januaru) padne najviše kiše, tako da se do ovog dana formira osnova iz koje će roditi drveće u predstojećoj sezoni. Jedan od običaja vezanih za Tu BiŠvat jeste da se toga dana pojede neka nova voćka ili plodovi po kojima je poznata zemlja Izrael – pšenica, ječam, grožđe, nar, smokve, masline i urme. Postoji i običaj sađenja drveća na ovaj dan, što je obično praćeno predavanjima i sadržajima vezanim za podizanje svesti o očuvanju životne okoline.

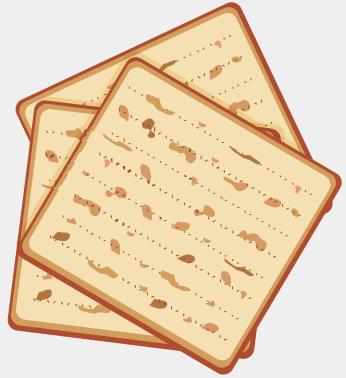
Purim

Purim je praznik koji pada u poslednjem mesecu jevrejskog kalendara, 14. dana meseca Adara (februar/mart). Purimske proslave su poznate po velikoj količini radosti, veselja, druženja i maskiranja. Praznična atmosfera daje purimskim zabavama posebnu čar, a uz to podseća i na jedan od aspekata simbolike praznika. Za Purim se tradicionalno priređuju maskenbali, zbijaju se šale, izvode se komične predstave sa maskama.

Pesah

Pesah je uvek u proleće. U jevrejskoj tradiciji ovaj praznik poznat je još pod nekoliko imena, na primer Hag HaMacot (praznik beskvasnih hlebova), kao i Z'Man Herutenu (vreme naše slobode). Pre Pesaha običaj je temeljno očistiti kuću od svega kvasnog i pripremiti je za praznik. Sam praznik otpočinje svečanom večerom tokom koje se priča priča o izlasku iz Egipta i jede tradicionalna hrana od koje je najpoznatiji beskvasni hleb maces.

Lag BaOmer

33. dan perioda brojanja Omera smatra se manjim praznikom povezanim sa jedne strane sa tradicijama jevrejskog misticizma (u ovom smislu Lag BaOmer obeležava godišnjicu smrti rabina Šimona bar Johaja, rabina koji je, prema tradiciji, na dan svoje smrti otkrio suštinu kabale, jevrejske misticističke tradicije), a sa druge strane sa narodnim običajima (neretko povezanih sa narodnim interpretacijama misticističkih tradicija), kao što su paljenje velikih vatri oko kojih se priređuju druženja, zabave i slično.

Šavuot

Šavuot u doslovnom prevodu sa hebrejskog jezika znači „nedelje“, odnosno sedmice. Naziv dolazi od specifične pozicioniranosti Šavuota u jevrejskom kalendaru – naime, on dolazi nakon 7 izbrojanih nedelja od praznika Pesaha. Praznik Šavuot obeležava primanje Tore kada su Jevreji primajući Toru, ujedno postali i jevrejski narod. Običaj je tokom Šavuota jesti mlečnu hranu (jer se na Toru u pesmi nad pesmama referira kao na „mleko i med pod jezikom“), čitati knjigu o Rut (čija se radnja dešava u vreme Šavuota i simbolički je povezana za smisao praznika) i ostati budan cele noći i proučavati Toru.

Tiša BeAv

Ime Tiša BeAv doslovno znači deveti (dan) meseca Ava. Kao sećanje na rušenje prvog i drugog Hrama u Jerusalimu, Tiša BeAv ima veliki značaj u kolektivnoj memoriji jevrejskog naroda i kao takav, ovaj dan je posvećen strogom, dvadesetpetočasovnom postu, za vreme koga se ne unose hrana i voda, a individua se uzdržava od ponašanja tipično vezanih za radost i luksuz (na primer, od seksualnih odnosa, nošenja kože, kupanja, mirisanja, sedenja na visokim i udobnim stolicama i tako dalje).

JEVREJSKI SIMBOLI

Jevrjeski život obiluje vidljivim i opipljivim simbolima i religioznim objektima. Kao i u svakoj drugoj religiji, znakovi i simboli imaju važnu ulogu i u jevrejskom životu. Većina simbola u judaizmu služi za obavljanje tradicionalnih obreda i na taj način čini vezu između sadašnjosti i dugogodišnje istorije jevrejskog naroda.

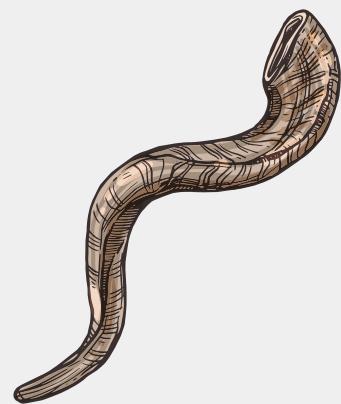
Na hebrejskom jeziku reč simbol se kaže OT što je, sem znaka, u drevnoj istoriji označavalo i vidljiv religiozni token koji predstavlja odnos i vezu između Boga i čoveka.

Tora

Reč Tora dolazi od hebrejske reči koja znači uputstvo ili učenje. U jevrejskoj tradiciji Tora je centralni tekst u kome su postavljene osnove jevrejske etike i kodeksa postupanja. Tora je stoga i religijski i pravni tekst otvoren tumačenju i primeni na svakodnevne životne uslove i prilke. Tekst Tore podeljen je u pet knjiga (poznatih još i pod imenom Mojsijeve knjige), a sam tekst isписан je na dugačkom, posebno pripremljenom pergamentu koji je urolan, namotan na drvene pritke i ogrnut svečanom tkaninom kada se ne čita. U sinagogi Tora стоји u posebnom delu – u ormariću koji se naziva Aron HaKodeš. U širem smislu, kao centralni tekst jevrejske tradicije, Tora predstavlja i simbol judaizma.

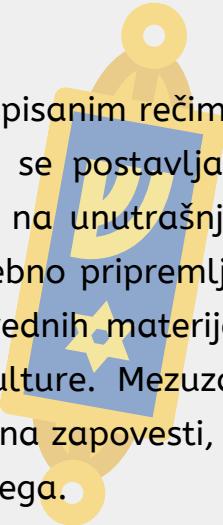
Šofar

Šofar predstavlja trubu izrađenu od ovnjuškog roga. Zvuk šofara može se čuti u sinagogama širom sveta prilikom obeležavanja praznika Roš Hašana i po završetku Jom Kipura, i to je zvuk koji treba da podseti Jevreje na potrebu za dubokim promišljanjem o ličnim postupcima i delima, te da dovede do pokajanja i namere uspostavljanja boljih relacija čoveka sa svojom materijalnom i duhovnom okolinom.

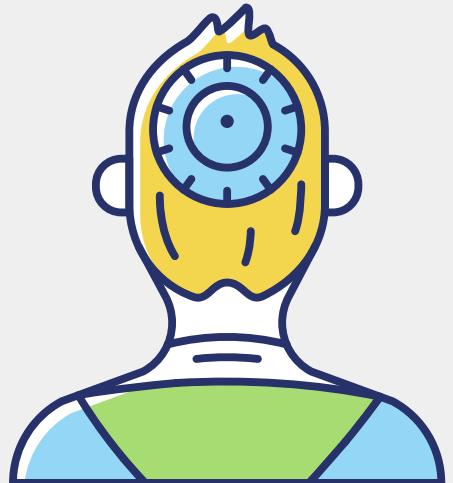
Mezuza

Mezuza predstavlja ukrasnu kutijicu unutar koje стоји pergament sa ispisanim rečima iz Tore koje ujedno i daju uputstvo za postavljanje mezuze. Mezuza se postavlja na dovratnike na vratima i može se videti kako na spoljašnjim, tako i na unutrašnjima vratima kuća u kojima žive Jevreji. Sam pergament se pravi od posebno pripremljene kože, a kutija može biti izrađena od najrazličitijih, neretko i vrlo vrednih materijala. Mezuza se ukrašava različitim simbolima iz jevrejske tradicije i kulture. Mezuza je predmet koji Jevreje prilikom svakog izlaska i ulaska u kuću podseća na zapovesti, dok je u isto vreme ona i simbol jevrejskog života i tradicije koja стоји iza njega.

Kipa

Kipa je mala kapa koju Jevreji nose za vreme molitve, učenja Tore, izgovaranja blagoslova i generalno, unutar sinagoge. Tradicionalniji Jevreji nose kipa tokom čitavog dana. Ova praksa potiče iz vremena kada su jevrejski sveštenici u jerusalimskom Hramu bili obavezni da pokrivaju glavu prilikom religiozne službe. Danas kipa simbolizuje svest pojedinca o Božijoj prisutnosti u svakom trenutku, a predstavlja i dobro poznati simbol jevrejske tradicije u širem smislu i često se može videti na fotografijama i u filmovima koji se bave prikazima jevrejskog života.

Menora

Menora predstavlja sedmokraki svećnjak. U drevna vremena bila je postavljena u Šatoru sastanka i kasnije u Hramu u Jerusalimu – mestu na kome je vršena religijska služba u staroj državi Izrael. Ta menora je bila napravljena od zlata. Danas je menora simbol jevrejske tradicije i često se izrađuje u vidu ukrasnih predmeta od različitih materijala, od kojih su najčešće metalne legure. Često se susreće i nakit – privesci u obliku menore. Menora se danas nalazi i na grbu države Izrael.

Davidova zvezda

Davidova zvezda ili Davidov štit (Magen David) je jedan od najčešće susretanih simbola jevrejske kulture. Davidova zvezda ima oblik šestokrake zvezde i u drevna vremena nije predstavljala simbol isključivo jevrejske kulture. Tek u kasnijim vekovima Davidova zvezda biva prepoznata kao simbol jevrejske tradicije i judaizma. Davidova zvezda se kao simbol često susreće u sinagogama, na različitim predmetima vezanim za jevrejski život, a nosi se i u vidu nakita ili ukrasa. Davidova zvezda nalazi se i na zastavi države Izrael.

Sinagoga

Sinagoga predstavlja građevinu ili prostor u kome se Jevreji okupljaju radi molitve ili drugih društvenih aktivnosti. Molitva se ne mora vršiti samo u prostoru sinagoge, ali kako je sinagoga obično centralno mesto okupljanja Jevreja, ona je i centralni prostor zajedničke molitve. U svakoj sinagogi može se naći Tora, kao i drugi obredni predmeti i simboli karakteristični za jevrejsku tradiciju. Sinagoge mogu biti izgrađene na različite načine, a osim molitvi, u njima se mogu održavati i predavanja, kao i druge vrste aktivnosti ili druženja.

Talit

Talit predstavlja molitveni šal koji je tradicionalno bele boje sa plavim prugama. Jevreji nose talit prilikom jutarnje molitve, ogrćući ga preko svoje garderobe. Talit je napravljen od platna, a sa njegovih krajeva vise rese sa čvorićima koje se zovu cicit i koje podsećaju Jevreje na 613 zapovesti u judaizmu. Talit je često prikazivan u filmovima, na slikama i na fotografijama koje treba da simbolizuju jevrejski narod i kulturu.

Tfilin

Tfilin predstavlja par crnih kožnih kutija sa kaiševima unutar kojih se nalaze pergamenti sa ispisanim rečima iz Tore. Tfilin se nose tokom jutarnje molitve, i to tako što se jedan tfilin vezuje za ruku (stavlja se na nadlakticu i učvršćuje kaiševima), a drugi za glavu (stavlja se iznad čela). Tfilin služi podsećanju na reči Tore, kao i povećanju koncentracije na reči izgovarane prilikom molitve.

Hanukija

Hanukija predstavlja osmokraki svećnjak čije se sveće pale tokom osmodnevnog praznika Hanuke. Hanuka predstavlja praznik svetlosti i seća na čudo prilikom koga je svetlost sveća u jerusalimskom Hramu gorela osam puta duže nego što je to bilo moguće onda kada je to bilo najpotrebnije. Za vreme Hanuke, koja najčešće pada tokom decembra, u to ime svake večeri se pali po jedna sveća više – prvog dana praznika jedna, a poslednjeg svih osam sveća. Srednja sveća (deveti, centralni krak) se koristi samo kao pomoćna sveća za paljenje preostalih osam. Hanukija, dakle, simbolizuje svetlost i čudo koje se desilo Jevrejima u datom trenutku u istoriji, a može biti napravljena od različitih materijala – metal, staklo, drvo i slično.

Hamsa

Reč hamsa dolazi od hebrejske reči hameš, što znači pet. Hamsa je predstavljena kao otvorena šaka sa pet prstiju u čijoj je sredini često ornament, oko (plavi kamen) ili simbol – Davidova zvezda ili hai, na primer. Hamsa je simbol zaštite i simbol koji se često nosi za sreću, u vidu nakita ili privezaka. Hamsa može biti ugravirana i na drugim predmetima.

Jad

Reč jad na hebrejskom jeziku znači ruka, a sam predmet predstavlja dekorativni pokazivač na čijem kraju se nalazi figurica ruke sa ispruženim kažiprstom, a kojim se onaj ko čita iz Tore pomaže prilikom čitanja, jer se sam pergament na kome je isписан tekst Tore ne sme doticati rukama. Jad je najčešće napravljen od različitih legura metala ili plemenitih metala, a kao simbol asocira na srž jevrejske tradicije – Toru.

JEVREJSKI ŽIVOTNI CIKLUS

Jevreji, kao i mnogi drugi narodi, imaju bogate rituale koji označavaju tranzicije u životnom ciklusu.

Momenti koji označavaju prelaze iz jedne životne faze u drugu su jedne od najvažnijih pokazatelja vrednosti, misli i koncepata koji definišu jevrejsku kulturu.

Brit mila – Obrezivanje

Brit mila vrši se osmog dana po rođenju muškog deteta i predstavlja znak saveza između Boga i jevrejskog naroda. Brit mila upućuje na jevrejski identitet kako novorođenčeta tako i njegovih roditelja.

Simhat bat – Radost čerke

Simhat bat predstavlja ceremoniju imenovanja novorođene čerke koja se vrši prvog Šabata (prve subote) nakon njenog rođenja. Tada njen otac svečano biva pozvan da čita iz Tore, a celoj zajednici se objavljuje ime koje su roditelji odabrali za čerku.

Bar micva – Sin zapovesti i Bat micva – Čerka zapovesti

Bar micva/Bat micva je u jevrejskoj tradiciji momenat kada dečak napuni 13 godina a devojčica 12 godina. Ovo je trenutak kada dete prelazi u svet odraslih i smatra se dužnim da ispunjava zapovesti napisane u Tori. Taj događaj obeležen je svečanošću na kojoj dečak (ili devojčica) prvi put, kao odrastao, čita iz Tore i drži govor.

Hatuna – Venčanje

Venčanje je u jevrejskoj tradiciji svečan i veseo događaj u kome učestvuju mlada, mladoženja i njihove porodice. Brak se smatra pravnim ugovorom, a detalji ugovora se ispisuju na bračnom dokumentu – Ketubi, koja je često bogato ukrašena. Tokom obreda venčanja čitaju se blagoslovi, ispija se vino a mladoženja razbijaju čašu nogom.

Jevrejska istorija može se podeliti na sledeće periode:

1. Doba patrijarha – Abraham i njegovo potomstvo

Najranija predanja o judaizmu zabeležena su u knjizi Berešit (Postanje, Prva knjiga Mojsijeva), u kojoj su zapisane priče o praocu Abrahamu i nastanku njegovog roda. U njima se pripoveda o poreklu Jevreja kao plemena koje je poteklo iz Mesopotamije (današnji Irak), odakle kreće u lutanje sve dok se, sledeći Božju zapoved*, ne nastani u Kananu (današnji Izrael), i tu počinje da usađuje svoje korene.

* „Iди из земље своје и из рода својега и из дома оца својега у земљу коју ћу ти ја показати. И учинићу од теbe velik narod, i blagosloviћу te i име твоје прославићу, и ти ћеš бити blagoslov.“ – Postanje, 12:1-2

2. Ropstvo i izlazak iz Egipta

Nakon suše i gladi koja je zahvatila Kanaan, Jakov šalje svoje sinove u Egipat da нађу žito (priče o Josefу). Porodica se naseljava u Egiptu, Jakovljevi sinovi se umnožavaju i nastaju plemena која у одређеном историјском периоду постaju egipatski robovi. Dobro poznata priča о izlasku из Египа под водством Мојсија описана је у knjizi Šemot(Izlazak, Druga knjiga Mojsijeva). У нjoj se говори о избављењу Jевреја из egipatskog ropstva и njihovom savezu с Bogom, koji je pleme Izraelja odabrao за svoj odabrani narod. Po tradicionalnom verovanju ovaj događaj odigrao se oko 1200. godine pre nove ere.

3. Lutanje po pustinji

U narednim knjigama Tora opisano je četrdesetogodišnje lutanje Jevreja po pustinji na čelu sa Mojsijem, kome Bog наређује да vrati narod u Kanaan. U ovom periodu Jevreji primaju Toru na Sinajskoj gori i na taj начин постaju narod Izraela (Am Israel). Višegodišnje lutanje Izrailjaca по pustinji tradicionalno se objašnjava time da je trebalo da prođe чitava jedna generacija kako bi se narod oslobođio podaničkog mentaliteta stečenog tokom robovanja u Egiptu i mogao da nastavi da ide svojim putem. Kada je mlađa generacija bila spremna da uđe u obećanu zemlju, načinjen je poslednji korak ka Zemlji Izrael – Kanaanu.

4. Ulazak u Zemlju Izrael: doba sudija

Dvanaest plemena Izraela predvođena Jošuom bin Nunom ulaze u Zemlju Izraela (Kanaan postaje Erec Izrael) i polako je osvajaju. Svako pleme se nastanjuje na teritoriji koja mu je određena i vrlo brzo se suočava sa napadima naroda sa susednih teritorija. Predanje kaže da je te napade Bog poslao da bi kaznio narod što je pao u idolopoklonstvo i odbio da napusti idole i bogove u koje je verovalo stanovništvo iz okruženja. Napadi su doveli do formiranja nove grupe vođa – Šoftim (Sudije) – koja je u suštini imala vojni karakter. Neki od znamenitih sudija su Debora, Gideon, Iftah i Samson.

5. Doba careva – ujedinjenje i podela carstva: Prvi hram

Filistejci, pomorski narod nastanjen na obali Mediterana, napada i okupira izraelska plemena (oko 1050. pre n. e.). Potonja generacija plemena koja su bila pod vođstvom Šmuela odlučuju da promene političku strukturu i biraju kralja koji je iznad svih plemena i predstavlja glavnog političkog vođu. Prva tri kralja su Šaul, David i Solomon i, prema Tanahu, oni konačno stvaraju stabilnu i moćnu državu Izraeljaca. Nakon smrti Solomona, oko 920. godine pre n. e., carevina se zbog unutrašnjih sukoba deli u dve manje kraljevine – Izrael na severu i Judeju na jugu. Judeji je pripao Jerusalim i u njemu Hram, koji je izgradio kralj Solomon. Tokom skoro dva veka dve kraljevine opstale su jedna pored druge. U severnoj – Izrailjskoj kraljevini kraljevske dinastije često su se menjale na prestolu, dok su južnom – Judejskom kraljevinom vladali Davidovi potomci, ustoličeni u Jerusalimu.

6. Razaranje i izgon: uništenje Prvog hrama

Kraljevina Izrael postojala je gotovo 200 godina pre nego što su je Asirci razorili 722. godine pre n. e. Stanovnici ove kraljevine su proterani i njihov trag se gubi (10 izgubljenih plemena). Kraljevina Judeja opstala je do 586. godine pre n. e., kada su je razorili Vavilonci i uništili Solomonov hram (Prvi hram) u Jerusalimu. Desetine hiljada najviđenijih ljudi prognani su u Vavilon. Tu su u egzilu proveli pedesetak godina, sve dok Persijanci nisu osvojili Vavilon. Persijanci su dozvolili Jevrejima da se vrate u Jerusalim ako žele i da ponovo izgrade Hram.

Neki su to prihvatili, dok je većina ostala da živi u Vavilonu.

7. Razdoblje Drugog hrama

Razdoblje Drugog hrama trajalo je oko 600 godina.

Hram je izgrađen za vreme vladavine Persijanaca (započet oko 535, pa nastavljen 521. godine pre n. e.), koje su pokorili Grci pod vođstvom Aleksandra Makedonskog (331. pre n. e.). Jevreji su potom tokom više vekova bili pod uticajem helenističke kulture. Primoravanje na helenistički način života dovodi do ustanka Makabejaca oko 160. godine pre n. e., nakon čega sledi period vladavine Hašmonejaca. Rimskim osvajanjem oko 60. godine pre n. e. lokalni Jevrejin Herod (Irod) postaje kralj i završava izgradnju Drugog hrama. Nekoliko godina nakon njegove smrti, 4. godine pre nove ere, Rimljani potpuno preuzimaju vlast, što je dovelo do velikih sukoba s lokalnim jevrejskim stanovništvom.

8. Rušenje Drugog hrama: gubitak nezavisnosti

Sukobi i tenzije između jevrejskog stanovništva i Rimljana dovele su do ustanka Jevreja 66. godine nove ere. Posle višemesečne opsade i razaranja Jerusalima Rimljani su upali u grad i razrušili Hram 70. godine n. e. Ovaj događaj predstavlja jednu od najvećih prekretnica u jevrejskoj istoriji. Rušenje Drugog hrama u svakom slučaju obeležava početak dijaspore i period nove epohe u jevrejskoj istoriji, koja se svodi na zbivanja izvan zemlje Izrael, tj. u Galutu (heb. dijaspora).

9. Rani rabinski period: Uspon rabinskog judaizma

Razaranje Hrama dovelo je do potpune promene načina jevrejskog života. Nove vođe – rabini – preuzele su na sebe ulogu da organizuju život Jevreja. Njihovi korenii sežu do poslednje generacije perioda Drugog hrama, ali su se tek sada istakli kao vođe jevrejskog naroda. Oni su postavili osnovu za dalji razvoj istorije Jevreja time što su jevrejski zakon organizovali u jedan sveobuhvatni sistem koji se zove Halaha (heb. put ili pravac). Osnove jevrejskog zakona napisane su u prvoj velikoj knjizi rabinskog judaizma pod nazivom Mišna (Mišna je napisana u Erec Izraelu i završena je oko 200. godine n. e.). Osnove se dalje razvijaju i dobija se Gemara (postoje dve Gemare, jedna napisana u Erec Izraelu i druga napisana u Vavilonu, a završene su oko 400. i 500. godine n. e.). Mišna i Gemara zajedno čine Talmud. Talmud postaje osnova halahičkog, odnosno rabinskog judaizma.

10. Period dijaspore: srednjovekovna jevrejska istorija

Kroz čitav srednji vek, od talmudskog perioda do 18. ili 19. veka (u zavisnosti od dela Evrope), a do 20. veka na istoku (u islamskim zemljama), jevrejskim narodom dominira rabinska struktura koju je ustanovila generacija rabina nakon rušenja Drugog hrama. Sada se različiti centri uzdižu i propadaju. Među najznačajnijim su centri u Vavilonu, Španiji, nemačke teritorije naseljene Aškenazima (dosl. „Nemci“), u severnoj Africi, Poljskoj i Rusiji. U mnogim od ovih centara smenjivali su se periodi napretka i blagostanja sa periodima teških uslova za život i progona. Do 18. veka skoro u svim delovima sveta Jevreji su živeli u veoma teškim prilikama.

11. Emancipacija i prosvetiteljstvo: Jevreji prihvataju modernizaciju

Krajem 18. veka počinju da se naziru promene u jevrejskim zajednicama Zapadne i Srednje Evrope. Postepeno dolazi do modernizacije judaizma, delimično pod uticajem prosvetiteljstva u Evropi, a delimično zahvaljujući inicijativama mnogobrojnih vlada. Postepeno dolazi do promena statusa Jevreja u različitim zemljama Evrope, gde stiču izvestan oblik jednakih prava. Ideje prosvetiteljstva, kao i promene koje su usledile, mnogi Jevreji rado su prihvatali, u želji za emancipacijom. Haskala i emancipacija koje su se odvijale ili istovremeno i zajedno ili u nekim delovima odvojeno, i u različito vreme, dovele su do ulaska Jevreja u moderan svet. Ovo je predstavljalo osnovu za konačno prihvatanje Jevreja u društva na Zapadu.

12A. Ubijanje judaizma: Holokaust i komunizam

Koreni rasnog antisemitizma koji su doveli do Holokausta naziru se u poslednjim godinama 19. veka. Dolazi do uspona modernih i rasističkih pokreta na čijoj su meti Jevreji u Srednjoj i Istočnoj Evropi, sa ideologijom njihovog uništenja. Ti pokreti na kraju dovode do strahota Holokausta. Komunizam, čiji se korenji takođe uočavaju krajem 19. veka, zvanično nije usmeren na fizičko postojanje Jevreja već na njihovo postojanje kao odvojene religijske ili nacionalne grupe. Sve u svemu, komunizam je imao za cilj da ograniči jevrejski život na neke beznačajne stvari i spreči bilo koji način ispoljavanja jevrejskog života i kulture. Jevrejski život je strogo ograničen početkom 20-ih godina 20. veka u Rusiji, kao i u drugim komunističkim državama osnovanim u Srednjoistočnoj i Istočnoj Evropi nakon Drugog svetskog rata. Tek krajem osamdesetih, nakon pada komunističkog režima u Evropi, pruža se mogućnost za ponovni slobodni jevrejski život.

12B. Uspon cionizma

Cionizam se najpre pojavio kao ideologija, a onda se krajem 19. veka pretvorio u pokret. Tokom prvih decenija 20. veka u mnogim delovima sveta ostavio je trag na jevrejske zajednice pa se znatan broj Jevreja iseljava u Izrael, tadašnju Palestinu. Zajednica koja je stvorena u Palestini predstavljala je osnovu za nastanak Države Izrael, koja je dobila priznanje međunarodne zajednice 1948. godine.

Smatra se da život jevrejske zajednice na prostoru današnje Srbije možemo pratiti od vladavine Aleksandra Velikog u IV veku p. n. e. Slučajni arheološki pronađenci, među kojima su najznačajniji nekropola i naselje u Čelarevu koje datira između VIII i IX veka govore o prisustvu Jevreja na prostorima današnje Srbije u ovom periodu. Pronađeni su fragmenti opeka i grobovi na kojima su urezani jevrejski simboli i hebrejska (jevrejska) slova. Jevreji koji su živeli u ovo doba na ovim prostorima nazivali su se „Romanioti“ (orientalni ili Istočni Jevreji). Od ovog perioda pa sve do većeg doseljavanja Jevreja na Balkan, nakon izgona iz Španije u XIV veku (opisanog u daljem delu teksta), ne postoje dokazi da je postojao kontinuirani jevrejski život na ovim prostorima.

Veće doseljavanje Jevreja na teritoriju Balkana vezujemo za izgon Jevreja iz Španije 1492., i nešto kasnije, 1497. godine iz Portugalije. Ova dva događaja prouzrokovala su najveći migracioni talas Jevreja nakon rušenja Drugog hrama. Jevreji su na teritoriju današnje Srbije ovom prilikom verovatno došli preko Francuske, Italije i Grčke (Soluna).

Mahala. Reč dolazi od turske reči *mahalle* u značenju „stanovanje“. Ovaj naziv označavao je svaku naseobinu unutar gradova pod turskom vlašću u kojoj je živila određena etnička grupa. Pod osmanskom vlašću, Jevreji su takođe živili u mahalama. Ova naselja osnivana su često uz pomoć vlasti i u njima bi se odigravao celokupan život zajednice. Pored stambenih objekata, tu bi se nalazile sinagoga, trgovine, škole i ritualna kupatila. Najveće jevrejske mahale na ovim prostorima bile su u Beogradu i Sarajevu. *Jevrejska ulica* u Beogradu ostatak je iz vremena ovih malih naselja koja su nosila nazive svojih stanovnika.

Romanioti su živeli u Vizantiji, odakle su se razišli po mnogim zemljama. Među sobom su govorili grčki jezik. Ova grupa se vremenom stopila sa ostalim jevrejskim stanovništvom sa ovih prostora, pretežno sa sefardskom zajednicom.

Aškenazi su prvobitno naseljavali dolinu reke Rajne i Francusku a potom, nakon Krstaških ratova (XI-XIII vek) se sele istočno u Poljsku, Litvaniju, Rusiju itd. Na prostoru današnje Srbije živeli su najviše na teritoriji današnje Vojvodine, ali i u Beogradu. Aškenaz na hebrejskom znači „Nemačka“. Ova grupa Jevreja govorila je jidiš – mešavinu staronemačkog i hebrejskog jezika.

Sefardi. „Sefarad“ na hebrejskom znači „Španija“. Ova grupa Jevreja govorila je judeo-španskim dijalektom nazvanim ladino, koji je bio mešavina hebrejskog i španskog jezika. Pretežno su nastanjivali teritorije Balkanskog poluostrva.

Tokom srednjeg veka Jevreji na Balkanu živeli su pretežno u zemljama pod turskom vlašću, u kojima nisu uživali sva prava koja su pripadala muslimanskom življu. Ipak, imali su svojevrsnu autonomiju koja se ogledala u životu u odvojenim četvrtima – mahalama.

Najrazvijenije jevrejske četvrti pod turskom vlašću na ovim prostorima bile su u Beogradu i Sarajevu. Razvoj jevrejske zajednice u ovom periodu bio je plodotvoran. To je bila većinski sefardska jevrejska zajednica. U nastojanju da se uspešnije stope sa lokalnim stanovništvom, odevanje Jevreja se nije mnogo razlikovalo od drugih naroda pod osmanskom vlašću. Kao i za druge nemuslimanske stanovnike, važile su neke zabrane po pitanju odevanja, te je tako Jevrejima bilo zabranjeno da nose zelenu boju, a muškarci su na glavi morali nositi posebnu kapu – čitu. Tek dolaskom Austrijanaca na prostore današnje Srbije, 1688. godine, znatno se pogoršava položaj Jevreja na ovim prostorima. Period austro-turskih ratova obeležilo je turbulentno stanje smenjivanja vlasti.

Na teritoriju današnje Vojvodine Jevreji počinju da se doseljavaju sa konačnim povlačenjem Turaka. Istorija vojvođanskih Jevreja tekla je pod drugačijim okolnostima u odnosu na njihove sunarodnike u Srbiji. To su bili Aškenazi, Jevreji koji su u Srbiju došli bežeći iz Nemačke, Austrije, Mađarske, Češke i Poljske gde su antijevrejske uredbe bile rigoroznije sprovođene nego na teritoriji današnje Vojvodine. Prvi Jevreji su se nastanili u današnjoj Vojvodini 1693. godine u Rackom Selu (Novi Sad).

Najznačajniji korak ka emancipaciji jevrejskog stanovništva u Evropi došao je sa Francuskom revolucijom 1789. godine, kada francuski Jevreji stišu potpunu ravnopravnost sa ostalim građanstvom Francuske. Skoro 50 godina kasnije, Ugarski sabor 1840. donosi zakon kojim je Jevrejima na ovim prostorima dozvoljeno da se bave svim zanatima i poslovima, da poseduju zemlju, trgovine i fabrike i da se mogu školovati. Na teritoriji današnje Vojvodine, formalno se 1867. godine izjednačava položaj Jevreja sa svim drugim stanovnicima u zemlji i priznaje veroispovest. Od ovog perioda nadalje Jevreji polako idu ka ravnopravnom učestvovanju u političkom, društvenom, privrednom i kulturnom životu Srbije. Period emancipacije Jevreja na prostoru današnje Srbije koji je počeo u drugoj polovini XVII veka, označio je ubrzani razvoj svih oblika delatnosti Jevreja. Od kraja XVIII do kraja XIX veka primetan je napredak u razvoju jevrejske zajednice na prostoru današnje Srbije. Osnivaju se nove jevrejske opštine (u Novom Sadu, 1748; u Subotici, 1786). Jevreji počinju da se bave različitim profesijama i stišu značajne društvene položaje u svim sferama. Zanimljivo je da se po prvi put u istoriji Jevreja na ovim prostorima razvija dublja povezanost sa zemljom u kojoj žive.

KRATKA ISTORIJA JEVREJA NA PROSTORU DANAŠNJE SRBIJE

Jevrejske škole proširuju svoj nastavni program prema aktuelnom državnom zakonu i usvajaju zvanične jezike (srpski, hrvatski, mađarski) koje su jevrejska deca do tад učila isključivo na ulici, a roditelji se često odlučuju da decu upišu u državne škole.

Osnivaju se časopisi i pišu knjige na srpskohrvatskom i mađarskom jeziku sa jevrejskom tematikom. Pojavljuju se različiti oblici nacionalnih identiteta kod Jevreja, kako srpsko-jevrejskog (Srbi Mojsijeve vere), tako i mađarsko-jevrejskog (Jevreji po veri, Mađari po naciji). Sa ovim promenama Jevreji postaju aktivni učesnici političkog života (na samom početku XX veka poznato je da su oko 1900. godine Jevreji Avram Ozerović i Bencion Buli bili poslanici u srpskoj Skupštini). Jača privredna i kulturna saradnja između jevrejskog stanovništva i drugih kultura i naroda u Srbiji, što rezultira i prvim mešanim brakovima. Počinje razvoj jevrejskih društava i organizacija. Jedno društvo osnovano u ovom periodu, 1879. godine u Beogradu, koje i dan-danas deluje jeste Srpsko-jevrejsko pevačko društvo – Braća Baruh. Po prvi put dolazi do razvoja sekularne, svetovne umetničke delatnosti Jevreja. U ovom periodu istakli su se pisac Hajim Davičo (1854-19818), rabin Jehuda Alkalaj (1798-1878), kompozitor i muzičar Jožef Šlezinger (1794-1870) i mnogi drugi. Period u kojem se razvijaju razna društva, organizacije, kulturna, privredna i politička delatnost, započet emancipacijom Jevreja, imaće svoju kulminaciju u plodnim godinama između dva Svetska rata.

Začeci srpske građanske muzičke kulture, početkom XIX veka, vezani su za rad Somborca Josifa Šlezingera. Šlezinger je bio veoma plodan muzičar. Komponovao je ili aranžirao scensku muziku za osam pozorišnih dela, za više od sto marševa za razne orkestarske sastave. Šlezinger je u Srbiji postao veoma popularna i uvažena ličnost. Ime ovog začetnika muzičkog života u Srbiji postalo je toliko popularno da su kasnije, veoma dugo, svakog profesionalnog muzičara zvali "Šlezinger".

Život Jevreja na prostoru današnje Srbije između dva Svetska rata

Period između dva svetska rata za najveći deo jevrejske zajednice na prostoru današnje Srbije karakteriše uklopljenost u tokove lokalne sredine. Jevrejska deca su pohađala državne škole na srpskohrvatskom i mađarskom jeziku, dok su samo nastavu veronauke imali odvojeno. Jevrejske škole i vrtići koji su nastavili da postoje uveli su sekularne predmete i kako su po kvalitetu bile na dobrom glasu, pohađala su ih neretko i deca drugih veroispovesti. Mladi bi nastavlјali sa obrazovanjem u državnim gimnazijama i na fakultetima. Religiozni život odvijao se u domovima i u sinagogama. Nastavila je da se razvija i kultura religijskog učenja. Tako su u ovom periodu u Vojvodini postojale ještive, religiozne jevrejske srednje škole za muškarce, u Subotici, Senti, Staroj Kanjiži, Bačkom Petrovom selu i Bačkom Petrovcu.

Podela između tradicionalnih ortodoksnih zajednica i liberalnijih neoloških postaje sve više izražena usled jačeg organizovanja ipolitičkog delanja zajednica. Najbolji primer ove podele vezan je za osnivanje krovne organizacije jevrejskih veroispovednih opština u novonastaloj državi 1919. godine, Saveza jevrejskih veroispovesnih opština kraljevine SHS, kasnije Savez veroispovesnih opština Jugoslavije i Saveza ortodoksnih opština Jugoslavije. Sa XX vekom i olakšanim načinima komunikacije i transporta, zajednice osećaju veću povezanost i potrebu za međusobnom saradnjom i komunikacijom nego što je to ranije bio slučaj. Iako su sefardske i aškenaske opštine bile odvojene, postojala je potreba za Savezom koji je pre svega imao funkciju pomaganja manjim zajednicama i koji je predstavljao sponu između jevrejskih opština i državnih tela. Značajna pitanja oko nacionalnog identiteta podrazumevala su kod Jevreja različite načine posmatranja društva u kojem su živeli. Kompleksna pitanja nacionalnog identiteta za Jevreje u ovom periodu posebno su naglašena dolaskom politike cionizma.

Savez cionista Jugoslavije osnovan je 1919. godine. Ideje cionizma su u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca doneli mladi studenti iz Beča, i te ideje u većoj meri bivaju prihvaćene u redovima jevrejske omladine. O tome govori i veliki broj cionističkih omladinskih društava. Bilo ih je nekoliko u svakom gradu. Ova društva su imala jake veze sa Savezom komunističke omladine Jugoslavije; uopšte, jugoslovenski cionisti su osećali veliku bliskost sa marksističkim idejama. Mnogi su čak prelazili u redove komunista, kao što su to bili Moša Pijade i Pavle Pap, što je često izazivalo nelagodu kod čelnika opština koji su ovakve aktivnosti pokušavali da suzbiju.

I pored raznovrsne cionističke aktivnosti jevrejsko stanovništvo počinje da učestvuje u političkom životu zemlje. Neki postaju poslanici u skupštini pridružujući se radikalnoj ili demokratskoj stranci (u Radikalnoj stranci: Šemaja Demajo, dr Jakov Čelebonović, dr David Albala i itd; u Demokratskoj stranci: dr Bukić Pijade, dr Solomon Alkalaj, dr Fridrih Pops) dok određen broj Jevreja radnika prilazi socijal-demokratskim partijama.

Najveća cionistička društva na našim prostorima bila su *Betar* i *Hašomer hacair* (hebr. mlađi stražar). *Betar*, najdesnija manjinska struja pod vodstvom dr Julija Dohanyja iz Novog Sada izdvojila se 1929. iz Saveza cionista i pristupila zasebnoj međunarodnoj jevrejskoj organizaciji *Betar* (iz koje su se kasnije razvili desničarski pokreti u modernoj državi Izrael, danas okupljeni u političku partiju *Likud*). *Hašomer hacair* osnovan je 1930. sa ciljem pripremanja omladine za zajednički život u kibucima (Kibuci nastaju kao poljoprivredne komune pionira cionista na teritoriji današnjeg Izraela početkom XX veka) i učenje jevrejske kulture, istorije i jezika. Ovo omladinsko društvo imalo je jake veze sa Savezom komunističke omladine Jugoslavije preko kojeg su jevrejski omladinci po početku rata stupali u partizane.

Zanimljiv podatak koji govori o uklopljenosti Jevreja u srpsko društvo između dva rata jeste odluka Saveza jevrejskih veroispovesnih opština Jugoslavije iz januara 1925. o „obredu prilikom zakletve jevrejskih vojnika“. Tu se navodi šest tačaka od kojih su poslednje tri: Zakletva, Molitva za Kralja i otadžbinu i Patriotski govor „koji se ima završiti sa: Živeo Kralj!“.

Centri jevrejskog života, pored religijskog života i zajednice, sada postaju i mnogobrojna društva i organizacije. Ona su bila kulturnog, obrazovnog, sportsko-rekreativnog, političkog i humanitarnog karaktera i u svakoj zajednici postojalo je bar po neko jevrejsko društvo. Značajno je pomenuti da je Savez već 1933. izglasao potpunu ravnopravnost žena koje su učestvovali u svim oblicima života zajednice. Primer toga bila je jaka ženska sekcija Saveza cionista WIZO (Woman International Zionist Organization). Ženske sekcije su nastavile da pri opštinama neguju tradiciju jevrejskih ženskih društava iz XVIII i XIX veka. Osnivane su mahom i amaterske dramske grupe među kojima je poznatija bila Max Nordau u Beogradu. Literarne aktivnosti bile su posebno izražene u Zagrebu, a tu funkciju je imala i Jevrejska čitaonica u Beogradu. Jevreji na ovim prostorima postaju uključeni u rad svetskih i evropskih jevrejskih organizacija.

Savez jevrejskih veroispovednih opština

Stupanjem u zajedničku državu Srba, Hrvata i Slovenaca razvija se ideja iz 1909. godine – stvaranje Saveza jevrejskih opština u Hrvatskoj i Slavoniji, kao tela udruženih jevrejskih zajednica koje bi pomagalo i zastupalo interes brojnih manjih zajednica u novoj jugoslovenskoj državi. Savez je 1919. godine osnovan prema zamisli nove generacije koja je težila širenju delatnosti jevrejskih opština u skladu sa aktuelnim položajem Jevreja u društvu. Savez je bio osnivač Srednjeg teološkog zavoda u Sarajevu čija je delatnost bila školovanje kadra veroučitelja i rabina koji su bili neophodni za funkcionisanje manjih zajednica. Organizacija je, takođe u kasnijem periodu, bila i rodonačelnik ideje o stvaranju Jevrejskog istorijskog muzeja sa središtem u Beogradu, kao institucije koja bi preuzela odgovornost za kulturne tekovine Jevreja sa ovih prostora. Savez je okupljaо aškenaske, sefardske i neološke zajednice, dok su ortodoksne zajedice bile okupljene oko Udruženja ortodoksnih jevrejskih veroispovednih opština.

Obe institucije prihvачene su kao zvanična reprezentativna tela u novoj državi stupanjem na snagu Zakona o verskoj zajednici Jevreja iz 1929. godine. Savez je odigrao značajnu ulogu u zbrinjavanju velikog broja emigranata iz zapadne i istočne Evrope pred Drugi svetski rat (u periodu između 1933. i 1941. kroz Jugoslaviju je prošlo 55500 jevrejskih emigranata), kao i u pomaganju i razvoju zajednica nakon završetka rata sve do raspada SFRJ. Danas institucija deluje na prostoru Srbije kao Savez jevrejskih opština Srbije.

Udruženje ortodoksnih jevrejskih veroispovednih opština

Ovo udruženje je brojalo 12 opština i to u Adi, Bačkoj Palanci, Bačkom Petrovcu, Bačkom Petrovom selu, dve opštine u Iloku, aškenasku i ortodoksnu u Molu, Senti, Somboru, Staroj Kanjiži, Subotici i Zagrebu. Rad ortodoksnih opština nije nastavljen nakon rata.

KRATKA ISTORIJA JEVREJA NA PROSTORU DANAŠNJE SRBIJE

Kulturna delatnost jevrejskih zajednica postaje daleko izraženija u ovom periodu. Počinju da izlaze mnogobrojni jevrejski listovi i časopisi. Objavljaju se prve knjige o istoriji Jevreja na prostorima Jugoslavije. List koji je najduže izlazio - Jevrejski list (Jüdische Zeitung) osnovan je u Novom Sadu 1935. godine i izlazio je sve do 1941. Pisan je na srpskohrvatskom i nemačkom jeziku, a izdavao ga je organ mesne cionističke organizacije i sekretarijata Saveza cionista Jugoslavije za Vojvodinu. Jevrejski pisci bavili su se prevođenjem klasičnih dela književnosti, jevrejskim, ali i drugim temama. U ovom periodu delaju stvaraoci kao što je Oskar Davičo, Stanislav Vinaver, Isak Samokovlija, Paulina Lebl Albala i mnogi drugi.

Jevreji su se bavili raznolikim profesijama, ali kako su mahom živeli u urbanim gradskim sredinama, tek mali broj njih se bavio zemljoradnjom. Samo 5% ukupnog jevrejskog stanovništva u Jugoslaviji živilo je u selima. Bili su često istaknuti i uspešni u svojim zanimanjima.

Prema podacima iz 1939. godine, u Jugoslaviji je bilo ukupno 17370 jevrejskih domaćinstava, sa ukupno 35854 muških i 35488 ženskih članova. Za razliku od današnje teritorije Vojvodine, gde je veći deo jevrejskog stanovništva pripadao sloju intelektualaca, trgovaca i zastupnika, na prostoru današnje centralne Srbije Jevreji su bili pretežno zanatlije, sitni trgovci, radnici i niži činovnici. Broj zaposlenih žena bio je nizak – 1940. govori se o broju oko 1800 zaposlenih žena.

Razvoj i delatnost jevrejskih zajednica između Prvog i Drugog svetskog rata predstavlja poseban period u istoriji Jevreja sa ovih područja koji će zauvek obeležiti pravac razvoja većinskog dela zajednice i u periodu nakon Holokausta. Jevrejske opštine, društva i organizacije koje su cvetale u ovom periodu i imale plodne prakse i uticaje na šire jugoslovensko društvo i danas su glavna odlika jevrejskog života na ovim prostorima.

*David Grosberger sa porodicom,
početak 20-ih, Vrnjačka Banja*

Rabi Hija, Rabi Asi i Rabi Juda su poslati da posete gradove u zemlji Izrael kako bi odredili učitelje Tanaha i Mišne. Kada bi stigli u grad i ne bi našli učitelje, rekli bi: „Dovedite nam čuvare grada.” Kada je narod doveo naoružane čuvare, rabini su rekli: „Ovo nisu čuvari, ovo su razarači.” „Na koga onda mislite?”, pitao je narod. Rabini su odgovorili: „Na učitelje.” (Jerusalimski Talmud: Masehet Hagiga)

Usmereno zakonima iz Tore, obrazovanje se od samih početaka odvijalo u krugu porodice, gde je majka podučavala veoma malu decu, dok je otac starijoj i prvenstveno muškoj deci prenesio moralna i religiozna načela judaizma. „Porodična“ atmosfera u jevrejskom obrazovanju se prenella i na kasnije periode, a zastupljena je i dan danas, gde je odnos između učitelja i učenika sličan odnosu između roditelja i njegove dece. U Vavilonskom Talmudu pronalazimo da prvosveštenik, Jošua ben Gamla zahteva da se postave učitelji mlade dece u svakoj pokrajini, svakom gradu i svakom okrugu i da deca treba da se uključe u školu sa šest ili sedam godina (Vavilonski Talmud, Baba Batra 21a), te se on smatra osnivačem institucija jevrejskog obrazovanja. Do trienaeste godine školovanje je bilo obavezno. Iako se ovaj zakon nije odnosio na žensku decu, one su obrazovanje takođe sticale, ali kod kuće u privatnosti. Osnovne škole su osnovane u gradovima, selima i zaseocima pod nazivom Bet haSefer, u prevodu Kuća Knjige (ime koje se i danas koristi u Izraelu za školu), čiji se naziv kasnije menja u Talmud Tora, u prevodu „učenik Tore“ tj. Zakona. Obrazovanje je za većinu muške dece počinjalo sa tri godine kada su deca učila hebrejski alfabet. U Istočnoj Evropi, sa oko pet godina dečaci su pohađali osnovnu religioznu školu koja se zvala heder, u prevodu „soba“, gde se podučavala Tora, hebrejski i jidiš. Talmud Tora je priprema za sledeći nivo učenja unutar insitucijske koja se zove Ješiva, (laševet - hebr: sedeti) u kojoj se uči i proučava Tora, Talmud i druge knjige jevrejskog Zakona.

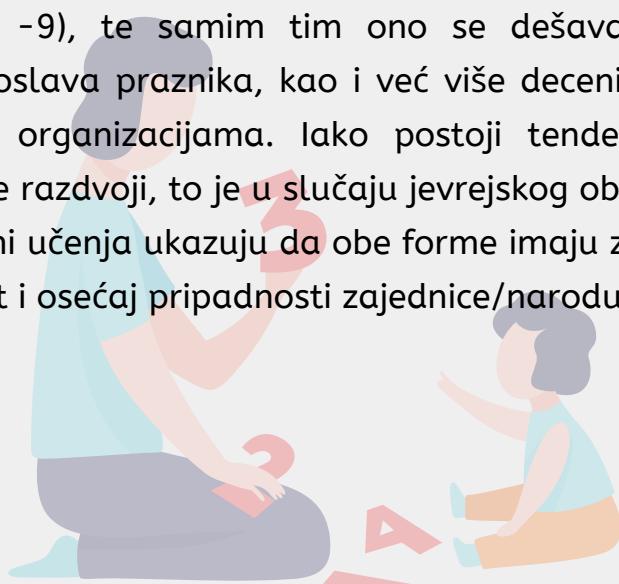
U judaizmu obrazovanje predstavlja ključno upražnjavanje tradicionalnog jevrejskog života i jedna od osnovnih funkcija sinagoge jeste da bude prostor za učenje. Sinagoga se na hebrejskom zove Bet haTfila, kuća molitve, Bet haKneset, kuća okupljanja i Bet haMidraš, kuća učenja. Većina sinagoga i dan danas, pored molitve, okuplja članove sa ciljem učenja i proučavanja raznih tema. Sami jevrejski tekstovi, kao i društvena istorija jevrejskog života kroz vekove u svim delovima sveta otkrivaju značaj obrazovanja i osnove obrazovnog pristupa u judaizmu.

NEFORMALNA JEVREJSKA EDUKACIJA

Doživljavanje neformalnog obrazovanja i asocijacije koje ono nosi obično se vezuje za obrazovanje koje je neozbiljno, koje se dešava van tradicionalnog školskog sistema i koje nema istu težinu kao „prava“ škola. Međutim jevrejska neformalna edukacija je kroz vekove nerazdvojiv deo jevrejskog obrazovanja. Hebrejska reč za obrazovanje i vaspitanje je hinuh. Sama reč se vezuje za reč Hanuka i hanukat habait, a prevode se kao posvećenje. Obrazovni momenat je onaj u kojem posvećujete um nečemu što kao rezultat utiče na promenu vašeg ponašanja. Sa druge strane reč koja se koristi za učenje i podučavanje je limud i odnosi se na proces usvajanja znanja tj. na prenošenje znanja i informacija. Limud dolazi spolja i definiše pravac. Za razliku od reči limud, hinuh se često koristi u povratnom obliku lehithaneh - postati obrazovan što je refleksivan proces.

I ono što je refleksivno takođe postaje reflektivno. Radi se o unutrašnjoj promeni. Ako je svrha limuda da obezbedi znanje, svrha hinuha je da odabere čemu treba da posvetite život i dela, limud prenosi informacije i veštine za život, hinuh obezbeđuje smisao za život. Svima je potrebno znanje; bez njega ne možemo da živimo. Ali ono što nas stvarno motiviše kako da živimo i koje odluke da donešemo su obrazovni momenti koje doživimo, a ne znanje koje steknemo (Avraham Infeld).

Škole nisu jedino mesto gde se jevrejsko obrazovanje odigravalo. Jevrejska neformalna edukacija datira još iz biblijskih i talmudskih vremena. Sama jevrejska tradicija upućuje da nepostoji vreme i mesto za obrazovanje: „I često ih napominji sinovima svojim, i govori o njima kad sediš u kući svojoj i kad ideš putem, kad ležeš i kad ustaješ“ (Ponovljeni zakoni 6:4 -9), te samim tim ono se dešava kod kuće, u sinagogi, zajednicama, tokom proslava praznika, kao i već više decenija u dečijim kampovima, omladinskim i drugim organizacijama. Iako postoji tendencija da se formalno i neformalno obrazovanje razdvoji, to je u slučaju jevrejskog obrazovanja neprirodno, jer viševekovni oblici i načini učenja ukazuju da obe forme imaju za cilj da prenesu znanje i osnaže jevrejski identitet i osećaj pripadnosti zajednice/narodu.

NEFORMALNA JEVREJSKA EDUKACIJA

Najbolji primer ove viševekovne tradicije može se uočiti u religioznoj školi za muškarce, ješivi. Iako po formi odgovara formalnom obrazovanju, u ješivama nema ocena, a učenje je usko povezano sa doživljajem, prilagođeno individui, interaktivno je, zasnovano na pitanjima i razmeni mišljenja, a rabini su i učitelji/mentori i lični primjeri učenicima, što su sve takođe odlike neformalnog jevrejskog obrazovanja.

Cilj neformalne jevrejske edukacije je lični razvoj učesnika. Edukacija se dešava kroz aktivno učešće i proživljavanje vrednosti i trenutaka koji se smatraju verodostojnim. Ovakav vid edukacije se zasniva na stvaranju prostora, razvijanju edukativne kulture i povezivanju i praćenju društvenog konteksta i bazira se na kurikulumu koji je predstavljen na dinamičan i felksibilan način. Ovaj vid edukacije karakteriše sedam atributa. Iako su ovi atributi ponaosob sastavni deo mnogih drugih načina edukacije i profesija koje uključuju rad sa ljudima, kombinacija ovih atributa, njihovo spajanje i sinergija jesu ono što čini jevrejsku neformalnu edukaciju jedinstvenom:

- **Obrazovanje usmereno ka individui**

Fokus obrazovanja usmeren ka individui i njegovom ličnom razvoju stavlja akcenat na uključivanje i napredak osobe koja se oblikuje kroz svoje angažovanje. U jevrejskom kontekstu fokus je na ličnom jevrejskom razvoju više nego na prenošenju znanja koje obuhvata jevrejsku kulturu, tradiciju, istoriju itd.

- **Obrazovanje kroz iskustvo**

Tokom Seder Pesaha, posebne večere za praznik Pesah, jevrejska tradicija nalaže da se svake godine prepričava priča o izlasku iz Egipta kao da se to iskustvo nama samima desilo. Tokom sedera se konzumira hrana koja stvara posebnu atmosferu, koja povezuje i vodi učesnike kroz samu priču. Na taj način sama tradicija donosi prostor koji uključuje učesnike/ce, a proces učenja se dešava kroz proživljavanje određenih iskustava.

- **Kurikulum zasnovan na jevrejskim iskustvima i vrednostima**

Kurikulum, iako asocira na formalno obrazovanje, čini važan deo neformalnog jevrejskog obrazovanja. Iako postoje razlike u definisanju osnovnih vrednosti u zavisnosti kojoj jevrejskoj struji pripadate, kurikulum kod svih obuhvata obeležavanje praznika, kalendar, jevrejski životni ciklus, kulturu i narodnost, primenu jevrejske etike i vrednosti, učenje teksta i definisanje kurikuluma kao prilagodljivog i dinamičnog.

- **Interaktivan proces**

Interaktivan proces među učenicima/cama, između učenika/ca i edukatora, učenika/ca i teksta, omogućava da akteri učestvuju u oblikovanju ideja, verovanja i ponašanja. Koreni ovog procesa se pronalaze u Talmudu gde su različita mišljenja i diskusije rabina zabeležana i u hevruti, tradicionalnom načinu učenja i analiziranja tekstova u paru. Ovakav pristup neguje kritično mišljenje, otvorenost, aktivno učestvovanje, poštovanje i prepoznavanje važnosti različitih mišljenja.

- **Iskustvo u grupi**

U jevrejskom neformalnom obrazovanju podučavanje u grupi se ne odnosi samo na prenošenje znanja već na negovanje vrednosnog sistema, jevrejskog identiteta, pripadnosti i odgovornosti za zajednicu i narod, zbog čega je rad u grupi ključan. Grupe oblikuju ljudski život uticanjem na razmišljanje, ponašanje i svest pripadnika/ca grupe.

- **Stvaranje kulture oko jevrejske edukacije**

Neformalna jevrejska edukacija se odnosi na stvaranje kulture više nego na prenošenje znanja i stoga je akcenat stavljen na važnost ambijenta koji reflektuje i ukazuje na vrednosti i ponašanje. Kultura se odnosi na sve komponenete koje čine obrazovni kontekst: norme ponašanje, stilovi oblačenja, načini ljudske interakcije, sedenja, izražavanja itd. Podjednako je važno kako prostorija izgleda, koja hrana se jede i na koji način, kako edukatori razgovaraju među sobom, koja je njihova uloga na pauzama itd.

- **Obrazovanje koje angažuje**

Cilj jevrejskog neformalnog obrazovanja je takođe stvaranje pozitivnog osećaja prema jevrejskom identitetu. Stvara se prostor u kojem se učesnici/ce osećaju dobro zato što su deo obrazovnog procesa i grupe, angažovani su i delimično odgovorni da sami stvaraju pozitivan osećaj pripadnosti i povezuju obrazovanje sa nečim što je prijatno, zabavno i veselo.

- **Uloga i posebnost neformalnog jevrejskog edukatora**

Jevrejski neformalni edukator obrazuje svojim delima, rečima, oponašanjem jevrejskog vrednosnog sistema. Izraz koji se koristi prvenstveno za mlade jevrejske neformalne edukatore je madrih/madriha koji ima isti koren reči kao reč dereh što znači put, staza, pravac, putanja ili način života. Edukator stoga treba da bude primer i pokaže dereh svojim učenicima/cama kroz lična dela, inspirišući učesnike/ce i stvarajući pozitivne obrazovne doživljaje, a ne da podučava „istinu“ i kontroliše obrazovni proces.

„Neformalna jevrejska edukacija je filozofija jevrejske edukacije. To je teorija ili filozofija o edukaciji ljudi koja naglašava mogućnost izbora, visok stepen interaktivnosti, fleksibilnu konцепцију sadržaja i tema, pristupačnog učitelja i grupni proces. Neformalna jevrejska edukacija ne podrazumeva mesto već pogled na svet o tome kako ljudi uče, šta je važno da se uči i kako treba da podučavamo.“ (Filozofija jevrejske neformalne eudkacije, Beri Hazan)

PRIPREMANJE GOVORA – Pripremanje govora i sam govor mogu biti zastrašujući. Poteškoće se mogu naći pri odlučivanju šta želite da kažete, kako da to kažete ili vas možda plaši ideja da držite govor pred publikom. Istina je da su neki ljudi prirodno talentovani za javne govore, ali dobra vest je da sa nekim koristim savetima bilo ko može da napiše i održi uspešan govor, koji će biti zapamćen iz pravih razloga.

SOLIDNA OSNOVA – Prvi instinkt vam može biti da sednete sa papirom i olovkom i punom parom krenete sa pisanjem prve rečenice govora. Nemojte! Uštedećete sebi mnogo vremena i truda, a da ne spominjemo i pisanja i prepravljanja, ako započnete sa pažljivim planiranjem vašeg govora umesto pisanja. Kroz pripremu za govor odgovorićete na pitanja i sumnje u vezi sa govorom pre nego što se one u pisanju pojave. Saržaj vašeg govora i kako ga održati se bazira na 3 važna faktora: **povod, publika, svrha vašeg govora**.

Povod: Priroda povoda će imati veliki uticaj na vaš govor. Povod će diktirati ne samo sadržaj vašeg govora, već i dužinu, ton, očekivanja od publike. Treba biti svestan svoje uloge u dešavanju i šta treba naglasiti tokom vašeg govora. Budite svesni prilike i vaše uloge u njoj!

Publika: Koja god da je prilika, vaš govor uvek treba da je usmeren na publiku. Ako ste upoznati sa publikom, onda vaš govor treba da potvrdi vaš odnos i da izgradi još dublji odnos sa njom. Upotreba imena i ličnih detalja članova publike može pomoći da se publika uključi i bolje sluša. Ako je govor za nepoznatu publiku onda je cilj vašeg govora da ostvarite nivo poverenja sa slušaocima. Morate znati ko vam je publika kako bi na najbolji način mogli da prenesete poruku vašeg govora. Javni govor je dvosmerna komunikacija sa publikom. Nije samo da vi pričate, a oni da slušaju. Kako bi ste bili efektivni morate da uključite i budete u interakciji sa publikom.

Prostor: Probajte da saznate što je više moguće o prostoru u kome ćete držati govor. Ne može se dovoljno naglasiti koliko je prostorija bitna. Ako nije udobno, ako je previše vruće ili hladno, ako je loše osvetljenje ili je bučno... sve to može da utiče na vaš govor. Glavno pitanje je da li možete da promenite prostoriju. Kao neko ko drži govor, morate proveriti da li možete da promenite nešto u prostoriji što vam ne odgovara (temperaturu, osvetljenje, raspored sedenja...)

**ROMSKA KULTURA I TRADICIJA
&
ISTORIJA ROMA U SRBIJI**

нанас ко сем

■
2   да ли
      знаш
      ко
      сам
?

Едукативни материјали о
страдању Рома у
Другом светском рату
и данашњем антициганизму
у Србији

Импресум

Џанес ко сем? (Да ли знаш ко сам?)

Едукативни материјали о
геноциду над Ромима у
Другом светском рату
и данашњем антициганизму
у Србији

Издавач: Центар за истраживање и едукацију о Холокаусту

За издавача: Никола Радић

Уредник: Милован Писари

Аутори: Нада Бањанин Ђуричић, Слађана Миладиновић,
Божидар Николић, Милован Писари

Координатори: Милица Цимеша, Срђан Херцигоња

Стручна консултанткиња: Маријана Стојчић

Превод на енглески језик: Ирена Жнидаршић Трбојевић

Превод на ромски: Маја Јовановић, Рајко Јовановић

Лектура и коректура: Христина Пискулидис

Прелом и дизајн: Никола Радић

Штампа: Dina Dizajn d.o.o.

Београд, 2018

Тираж: 300

Партнери на пројекту:

Пројекат је подржан од:

Део први:

**КУЛТУРА
И
ЈЕЗИК
РОМА**

КУЛТУРА И ЈЕЗИК РОМА

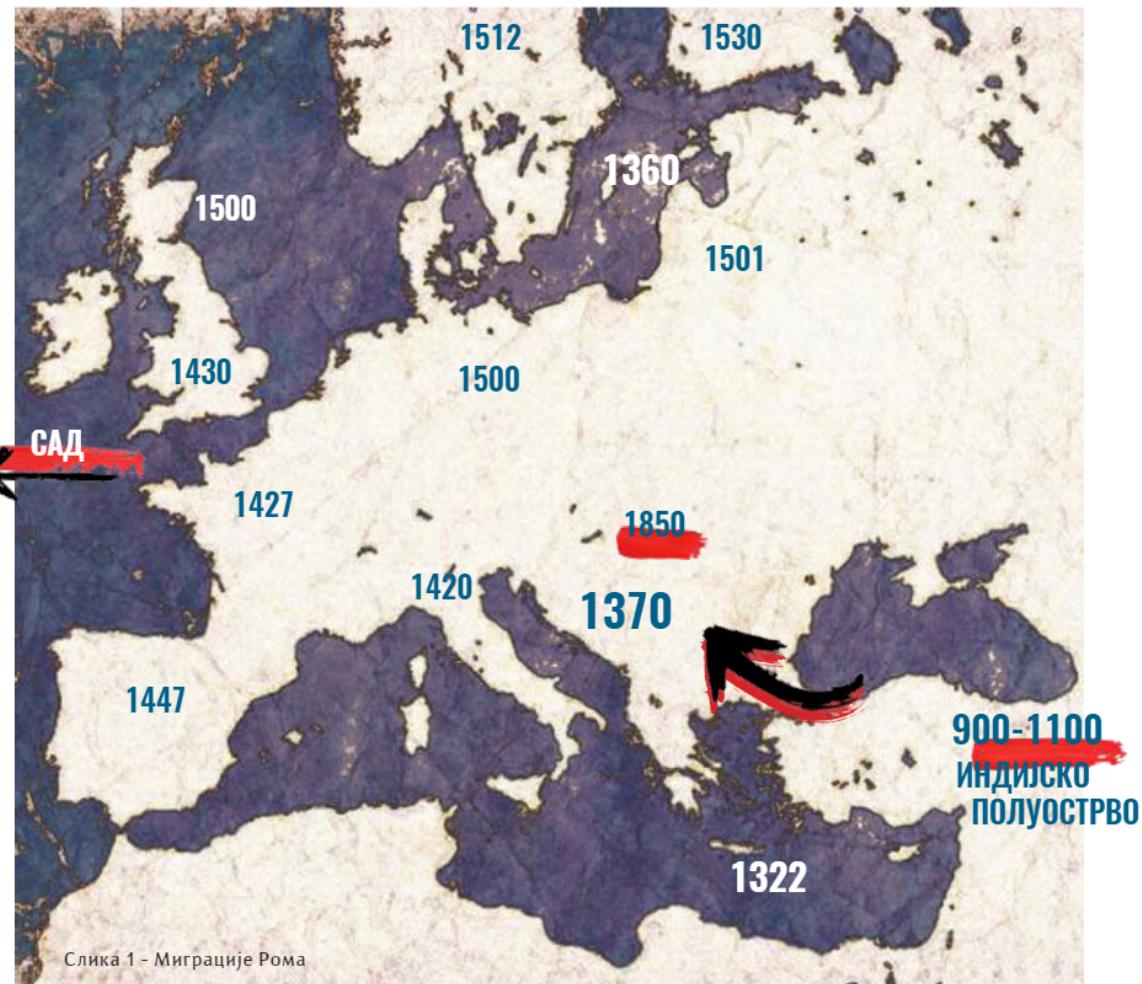
Порекло и историја Рома се могу објаснити једино у контексту историје и културе других народа, крећући се од Индије, земље из које Роми потичу, преко европских земаља, где култура Рома свакако добија нове контуре још у XV веку, па све до тла Северне и Јужне Америке где се прве референце о животу Рома јављају у XVIII веку. Роми су данас најбројнија европска национална мањина која је, нажалост, најчешће била сведок гушења људских и националних слобода кроз дуги временски период, тако да су прогон, страдање и масовно уништење постале једне од кључних тачака за разумевање њихове културне и историјске посебности.

ПУТЕВИ МИГРАЦИЈА РОМА

<https://mathildasanthro-pologyblog.wordpress.com/2009/01/07/the-romani-dna-language-and-history/>

► Међу многим ромским организацијама које се у Европи боре за већа права и равноправнији положај Рома у савременом друштву, истиче се Међународна омладинска мрежа ternYre. О њиховој мисији на сајту може се прочитати: „Европска омладинска кампања ternYre бори се за узајамно поштовање и одговорност СВИХ у ЈЕДНОМ друштву. Ми устајемо против екстремизма, антициганизма, расизма, стигматизације и дискриминације у Европи.“ Више о ternYre-у можете наћи на њиховом званичном сајту www.ternype.eu

Иако су се Роми временом раздвајали, крећући се различитим путевима, тако да је немогуће говорити о ромској историји и култури као хомогеној целини, и иако су делом прошли кроз процес асимилације где се део богатства културне баштине које су са собом понели из своје постојбине заувек изгубио, све је јача тежња Рома света да нађу своје заједничке корене и да се заједничким снагама изборе за већа права и равноправнији положај у савременом друштву.

О тежњиј једног народа да се осети достојним људског живота и да након векова лутања на маргинама историје добије признање свог постојања и учешћа у бogaћењу светске историје, културне баштине и уметности, Роми су тек априла 1971. године на Првом светском конгресу Рома успели да гласно проговоре, као и о својој вековној обесправљености услед које су себе и симболично назвали људима, односно Ромима, јер Ром на ромском језику значи човек. Симболи свих Рома света, као што су застава и химна, који су том приликом усвојени, такође говоре о вековном трагању за слободом, јер плава боја на застави означава небо, зелена боја траву, односно пут, друм којим су Роми вековима лутали, док је сам точак симбол Индије, земље порекла, сталног кретања и номадског начина живота.

РОМ ЗНАЧИ ЧОВЕК

Химна ромског народа је традиционална песма чији је оригинални назив *Opre Rota* што у преводу значи „Дижите се Роми“, а чији је аутор ромски композитор Жарко Јовановић Јагдино (1924-1985).

Песма је написана 1949. године, али је касније адаптирана да би у својој адаптираној верзији била искоришћена за потребе снимања филма „Скупљачи перја“ из 1967. године.

Песма је настала у нацистичком концентрационом логору и описује одвођења, убиства и прогоне – геноцид над Ромима од стране СС дивизија, које су у песми сликовито приказане као „црне легије“.

Сам аутор песме изгубио је целу своју породицу у Другом светском рату.

Слика 2 - Жарко Јовановић, аутор ромске химне Ђелем. Иза њега, ромска застава.

Овим чином, стварањем светског ромског покрета, Роми света као припадници своје етничке, социјалне, језичке и културне заједнице показали су да кроз јачање пријатељства и заједништва са свим људима света желе да остваре право на очување и неговање свог културног и националног идентитета.

РОМАНИПЕН (У РОМСКОМ ПРАВОПИСУ: **RROMANIPEN**) ЈЕ ЈЕЗИЧКИ ИЗРАЗ ЗА ФИЛОЗОФИЈУ ЖИВОТА РОМСКОГ НАРОДА, ЦЕЛОВИТОСТ РОМСКОГ ДУХА, КУЛТУРЕ И ПРАВА.

Романипен је као израз више прихваћен у области културе, него у самом историјском и политичком сагледавању ромске заједнице, и то управо у тежњи да се дефинише и сачува оно што је истински ромско, односно оно што је за Роме имало и представљало духовну вредност без обзира на етничко и национално порекло. Због различитих притисака Роми су кроз време морали да се одричу свог духовног идентитета окарактерисаног и утемељеног у Романипену, па је тако и сам појам добијао различита значења.

Саставни део Романипена јесу и одређена правила која се сматрају ромским кодексом и која уређују односе унутар саме ромске заједнице и део су усмене традиције која је уједно и најважнији део културне баштине Рома, с обзиром на то да у историји нема много забележених писаних трагова.

ХИМНА РОМСКОГ НАРОДА „ЂЕЛЕМ ЂЕЛЕМ“ ТАКОЋЕ ГОВОРИ О ПОТРАЗИ ЗА СЛОБОДОМ.

Delelem, delelem, lungone dromenca

*Delelem, delelem lungone dromenca , maladilem bahtale Rromenca.
A Rromalen, katartumen aven, e cahrenca, bokhale čavorrenca.*

*Sas vi man bari familija, mudardala e kali legija.
Sa len čhindia, vi rromen vi rromenjen, maškar lende vi cikne čavorren.*

*Putar devla će kale vudara, te šaj dikhav mungrı familija.
Palem kam džav lungone dromenca, thaj kam phirav bahtale Rromenca.*

*Opre Rroma situ troma akana, aven manca se lumnjače Rroma.
Kalo muj thaj e kale jakha, kamava len sar e kale drakha.*

Aj Rromalen, aj Čavalen...

Išao sam, išao dugim putevima

*Išao sam, išao dugim putevima, sretao srećne Rome.
Ej Romi, odakle vi dolazite, sa čergama, gladnom decom.*

*Imao sam i ja veliku familiju, ubila je crna legija.
Sve njih je preklala, i ljudi i žene, među njima i malu decu.*

*Otvori Bože svoje crne dveri, da videti mogu svoju familiju.
Opet ću krenuti dugim putevima, i lutati sa srećnim Romima.*

*Ustani ROME imaš slobodu sada, dolaze samnom svi Romi sveta.
Crno lice i crne oči, volim ih kao crno grožđe.*

Ej Romi, ej ljudi...

https://en.wikipedia.org/wiki/Romani_anthem#Lyrics

► У Лондону је 8. априла 1971. године одржан Први светски конгрес Рома, а одлуком Уједињених нација 8. април је проглашен за Светски дан Рома.

► На Конгресу је одржано више дискусија о проблемима Рома широм света, тада је и званично усвојен назив „Ром“ за припадника ромског народа. Уз то, признате су ромска застава и ромска химна. Од тада је одржано још седам конгреса Рома, а главни циљеви ових окупљања били су стандардизација ромског језика, борба за људска права припадника ромског народа итд.

► Први конгрес финансирали су Светски савет цркава и влада Индије, а присуствовала су 23 учесника из Југославије, Шпаније, Чехословачке, Финске, Норвешке, Француске, Велике Британије, Мађарске, Немачке и Ирске; окупљању су присуствовали и посматрачи из Белгије, Канаде, Индије и Сједињених Америчких Држава.

Преузето са:
www.nationalgeographic.rs/vesti/5589-na-danasjni-dan-8-april-odrzan-prvi-svetski-kongres-roma.html

Најважнији делови Романипена, као културног идентитета Рома, јесу колективни начин живота, односно братство (**pharalipen**), поштовање и вера у правила заједнице (**pakiv**), срећа (**baht**), истина (**ciacipen**), чистота духа (**ujo**), **Romani kriss**, као облик обичајног права чији циљ није кажњавање већ помирење страна и надокнада штете, солидарност и **брига о другима** (**endaj**), поштовање старијих чланова породице (**o phuro**).

РОМИ НИКАДА СЕБЕ НИСУ ЗВАЛИ “ЦИГАНИМА”

Увек треба сузбијати употребу речи „Циганин, Цигани, Циганка“ и слично. Немојте веровати да се Роми сами називају „Циганима“: то је облик дискриминације који су и многи Роми прихватали како би се прилагодили већинској популацији и општој употреби тог термина и на тај начин се осетили прихваћеним од друштва од кога су константно маргинализовани.

► Према дефиницији Европске комисије против расизма и нетолеранције (European Commission against Racism and Intolerance - ECRI) из 2011, антициганизам је специфична форма расизма, идеологија која је заснована на расној супериорности, форма дехуманизирајућег и институционалног расизма узгајана историјском дискриминацијом, која се, поред осталог, изражава насиљем, говором мржње, експлоатацијом, стигматизацијом и најеклатантнијом врстом дискриминације.

Роми се међу собом деле по територијалним, културолошким и дијалектским разликама, али и према занимањима којима су се традиционално бавили, на четири главне групе:

► Калдереши – ковачи, који су са Балкана дошли у Централну Европу, а потом населили и део Северне Америке;

► Кале (Хитаноси) који су углавном населили Иберијско полуострво, Северну Африку у Јужну Француску;

► Синти (Мануши) који су насељавали предео средње Европе и код којих је видљив утицај немачког народа;

► Ромничали који су населили Велику Британију и Северну Америку.

► Када већинско становништво асимилира мањинско, намеће му своје традиције, своју веру, свој језик, своју заставу.

Роми се вековима у различитим историјским списима различито и називају. Најраспрострањенији назив за Роме јесте „Цигани“ чије порекло датира још из Старе Грчке. Једно азијско племе називало се овим именом, које је указивало на појединце или групе карактеристичног лошег понашања, а касније и на скуп свих њихових лоших особина. Касније је назив постао мерило свих људских вредности једне групе народа, њиме се уопштавало лоше осећање према некоме или нечему, а термин се усталио као израз за недопадање, за нешто што се не би требало додиривати.

Овај појам убрзо постаје и основа за системски прогон и уништавање Рома, идеолошку, научну и филозофско-политичку злоупотребу од стране тоталитарних режима. На овај начин антициганизам се дубоко увикао у све поре дотадашњих тумачења историје и културе ромског народа и постао можда једна од најважнијих и најутицајнијих компоненти ромског идентитета, јер је Роме учинио једним од најугроженијих народа чије страдање и патња ни до данашњег дана нису у потпуности сагледани. Поред масовног страдања великом бројем Рома, жртву је претрпела и културна баштина која је, под велом страха од свеприсутног расизма, изгубила своје јасне контуре и у великој мери била асимилована и заборављена.

РОМСКИ ЈЕЗИК -ЈЕЗИК РОМА- КАЛДЕРЕША, СИНТА И КАЛА

За Роме, Синте и Кале ромски језик има непроцењив национални, културни и историјски значај као једно од најзначајнијих културних добара делимично очуване културне баштине. С обзиром на то да Роми немају своју државу, језик је оно што им даје утемељење, говори о пореклу и ствара пут ка њиховој интеграцији у целовиту хомогену заједницу. Ромски језик је подељен према дијалектима који говоре о различитим путевима, номадском начину живота и утицајима на које су различите групе током сеоба наилазиле, као и о отворености ромског народа за богаћење сопствене културне баштине, али истовремено говоре и о често изложености притисцима на њихов интегритет.

Тежња за стварањем стандардног књижевног ромског језика дуготрајан је процес и представља један од видова борбе ромског народа за једнака права и равноправнији положај у друштву, као и своеобухватнију интеграцију ромског народа у заједницу европских и светских народа. Иако говоре различитим дијалектима, где год да се сретну у свету, Роми ће разумети једни друге.

РОМСКА НАРОДНА КЊИЖЕВНОСТ

Ромска народна књижевност пре свега представља усмено стваралаштво које се код Рома преносило с колена на колено. Такав вид стварања и очувања културне баштине најкарактеристичнији је за ромски народ. Митови, легенде, бајке, приче, као и народна поезија, чине главни темељ ромске књижевности. Мотиви који се најчешће јављају су уједно сведочења о животу Рома кроз векове, они говоре о свим важним елементима културног идентитета Рома, вредностима и обележјима свакодневног живота. Ту се првобитна веровања о постankу, сећање на индијску прошлост и порекло прожимају са светињама које Роми и данас поштују. Говори се о срећи која је императив и лежи у духовним а не у материјалним добрима, али и о мрачној страни живота у којој се види живот у тамници, ропству и блиски сусрети са смрћу, због чега је љубав према животу код ромског народа надјачала све друге мотиве.

РОМИ У СРБИЈИ

Први трагови који указују на живот Рома у Србији јављају се у XV веку у најстаријем турском попису становништва, у коме се говори о ромским породицама које су најчешће хришћанске вероисповести и које живе у области Браничева, Голупца, Ниша, Лесковца, Врања, Пећи и другим срединама у Србији. Већ средином XV века у Србији су постојала четири ромска насеља и у самом Београду.

Број Рома се знатно смањује средином XIX века услед интензивирања миграција становништва, па је у размаку од само неколико година примећен знатно мањи број Рома у Србији, што многи аналитичари тумаче као резултат процеса асимилације, или

и **етномимикрије** који Роме и данас прате. О томе сведочи и податак о званичном броју Рома према последњем Попису становништва из 2011. године где се наводи да у Србији живи 147.600 Рома, док незванични подаци говоре о постојању најмање 600.000 Рома.

Свеприсутна етномимикрија постала је један од највећих непријатеља очувања традиције и развоја ромске културе јер се због различитих утицаја, а између остalog и утемељене социјалне дистанце према Ромима, губи сваки појавни облик културног стваралаштва међу младима у ромској популацији. Тако језик, наспрот присутној тежњи за стандардизацијом, губи своју првобитну улогу у свакодневној комуникацији, а уметност добија искривљену рефлексију у тумачењима неромских савремених ствараоца чиме се све више распламсава стереотипија о ромском народу као дивљацима XXI века.

Роми имају своју религију која је у суштини паганска и одликују је бројне варијације у зависности од области коју насељавају. Обједињена у целину, хришћанска и исламска вера код Рома је преовладала, али је увек остала утемељена на посебним паганским веровањима. Пријемчивост Рома да се прилагоде религији народа на чијем су тлу живели објашњава се као вековна тежња да се приближе и да у заједништву са другим народима живе. Ипак, Роми су успели да сачуваву своја религијска обележја уткана у одређене култове, легенде и празнике који су добијали надрелигијски значај. Најпознатији је свакако Ђурђевдан који код ромског народа нема религијски корен и представља дочек лета које симболизује благостање и рађање.

Међу важнијим празницима свих православних Рома у свету је и Бибија (Бибијаку) настала према чувеној легенди о теткици Бибији која за ромски народ има посебно значење као заштитница деце од тешких болести.

У обележавању Василице, можда и најважнијег празника за Роме, назиру се слојеви бројних култура који су имали утицај на богаћење културне баштине Рома и стварање данашњих културних образаца.

***

Роми су пример народа који упркос свим отежавајућим околностима које су им кроз векове трагања наметнуте - без суверене територије, стандардизованог језика који обједињује богатство различитих дијалеката и подгрупа насталих на основу различитих територијалних, културолошких и дијалектских разлика - показује извесну способност да се одржи и опстане. Живећи на маргинама различитих друштава и на периферији културне сцене и стваралаштва, показали су да су у стању да пробуде известан степен одговорности за очување сопствене културне баштине и традиционалних вредности. И након масовних страдања, борбе са свеприсутњим **расизмом** и **национализмом**, Роми су се узdigли кроз јединствени покрет желећи да код других пробуде одговорност и поштовање ромских националних, етничких, културних и политичких права. У тежњи да у јединствени образац свог националног идентитета уткају све традиционалне, али и нове одреднице, Роми највећу снагу виде управо у прихватању сопственог културног идентитета утемељеног у Романијену, односно виђењу живота у складу са вредностима као што су солидарност, братство и колективни дух.

► **Етномимикрија** - идентификација са припадницима обично већинског становништва која наступа најчешће услед потребе да се побегне од негативних конотација приписаних сопственом народу.

РЕЛИГИЈА

Слика 3 -
Прослава светитељке
Бибије у Београду
1924. године

► Назив за идеологију која сматра да је „раса“ темељ људског друштва, односно да припадност појединца одређеној „раси“ мора бити основ његовог друштвеног положаја.

Расизам често подразумева да са поједине расе супериорне или инфериорне једна у односу на другу. Расизам се некад једноставно дефинише и као расна нетолеранција. Иако је у одређеним облицима постојао и раније, расизам се као идеологија профилисао тек у 19. веку под утицајем напретка природних наука које су разним теоретичарима расизма дали научну подлогу или оправдање за неговање расистичких идеологија.

► Доктрина која сматра да нација има централну улогу у животу сваког човека. Иако је у својој првобитној појави имао еманципаторске особине, **национализам** је временом постао синоним за мржњу, расизам и рат, јер националисти сматрају своју нацију супериорном у односу на друге.

РЕЧИ НА РОМСКОМ ЈЕЗИКУ - МАЛИ РЕЧНИК

Питања за ученике:

- Колико и где се учи ромски језик?
- Да ли би било корисно учити ромски језик или знати макар најосновније речи?
- Шта знаш о језику, култури, традицији својих комшија ромског порекла?

Речи на ромском језику - мали речник

Превод на српски језик	Речи на ромском језику - мали речник
Добар дан	Lačho dives (đes)
Добро јутро	Lačhi detharin
Добро вече	Lačhi talejrat
Довиђења	Dži ko dičhipe (sastimava)
Хвала	Nais
Како си?	Sar san?
Шта радиш?	So čeres (keres)?
Ја се зовем...	Me akhardijav...
Драго ми је	Mišto si mande(mange)
Да ли ми можете помоћи?	Šaj te ažutin mande(mange)?
У ком ресторану се добро једе?	Ande savo restorano lačhe halpe?
Имаш лепе очи	Si tut šukar jakha
Љубав	Kamlipe
Коју музику волиш?	Savi muzika kamlis?

РОМСКЕ ИЗРЕКЕ

Детаљније информације о Ромском народу можете наћи на:

<https://blog.romarchive.eu/>

<https://www.opensocietyfoundations.org/voices/gypsies-roma-travellers-animated-history>

О ромском језику и ромским дијалектима, уз различита објашњењења и мапе, можете се информисати на следећем линку:

http://romani.humanities.manchester.ac.uk/whatis/classification/dialect_classify.shtml.

Ромске изреке

Кога боли глава, он је веже	Кад стари пас лаје, треба видети шта је Ако желиш језгро, сломи љуску
Брда се не могу срести, људи могу	Дрво се на дрво наслања, а човек на човека
Не могу уши бити изнад главе	Ко се људи не стиди, ни Бога се не боји
С добрым именом далеко се стиже	За добрым коњем прашина се диже Добар глас далеко иде, а зао још даље
Кад се посвађају со и хлеб, посвађајете се и вас двоје (Благослов младенцима на венчању)	Што више љубави враћаш, више ћеш и примити
Дете се не рађа са зубима	Од прута бива велико дрво Много времена треба да од детета постане човек
Ко купује оно што му не треба, на крају ће продавати оно што му треба	Боље кад капље, него кад тече

INTERNATIONAL
HOLOCAUST
REMEMBRANCE
ALLIANCE

NEVATIM
Young Social Entrepreneurship in Germany

הסוכנות היהודית
לארץ ישראל
THE JEWISH AGENCY
FOR ISRAEL

Haver Srbija

Beograd

www.beograd.rs